

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

“ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน” หมายถึง ศิลปหัตถกรรมที่เกิดขึ้นจากฝีมือของช่างในท้องถิ่น การประดิษฐ์สร้างสรรค์เป็นไปตามเทคนิควิธี และรูปแบบที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นบุรุษ โดยมีการเรียนรู้เฉพาะภายในครอบครัว มิได้มีการถ่ายทอดให้บุคคลอื่น เพราะทำขึ้นใช้ ภายในครอบครัวเป็นหลัก และการเรียนรู้จะถ่ายทอดในช่วงเวลาที่ว่างจากการเกษตร ซึ่งแต่ละครอบครัวมีเวลาว่างไม่ตรงกัน จึงทำให้ไม่มีการถ่ายทอดให้ครอบครัวอื่น

การกำเนิดงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

สมถวิล เจริญทรัพย์ และวิบูลย์ ลีสุวรรณ กล่าวถึงสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านว่ามี 3 ประการคือ

1. เกิดจากความจำเป็นในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน
2. เกิดจากสภาพทางภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น
3. เกิดจากวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ และการนับถือศาสนาของคนในชุมชน

ลักษณะเฉพาะของศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้าน

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2527) ได้กล่าวถึงลักษณะของศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ดังนี้

1. สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการใช้สอย
2. สร้างขึ้นเป็นจำนวนมาก
3. ต้องมีราคาที่เหมาะสม
4. ต้องมีลักษณะเฉพาะถิ่น
5. เป็นผลผลิตของช่างฝีมือ (Craftsman) ธรรมดา มิใช่จากฝีมือศิลปินชั้นเยี่ยม

ประเภทงานหัตถกรรมกระดาษพื้นบ้านภาคเหนือ

งานหัตถกรรมกระดาษพื้นบ้านในภาคเหนือที่เป็นที่นิยมในการผลิตโดยทั่วไปและกระดาษชนิดใหม่ที่เกิดขึ้น สามารถสร้างชื่อเสียงให้กับภูมิภาคนี้ได้แก่

1. กระดาษสา
2. กระดาษใยกล้วย
3. กระดาษใยสับปะรด

กระดาษสา เป็นกระดาษพื้นเมืองทางภาคเหนือที่ผลิตด้วยมือ วิธีการทำกระดาษถูกเผยแพร่เข้ามาพร้อมกับพุทธศาสนาจากประเทศจีนและญี่ปุ่น เพื่อให้ทำการบันทึกคำสั่งสอน ดังนั้นการใช้กระดาษสาของชาวพื้นเมืองทางภาคเหนือจึงเกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมทางพุทธศาสนา

การผลิตกระดาษสา

ในการผลิตกระดาษสาใช้วัตถุดิบคือต้นปอสา ซึ่งมีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Broussonetiapapyrifera*, Vent และมีชื่อเรียกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียกว่า “ปอสา” หรือ “ปอกะสา” ภาคตะวันตกเรียกว่า “หมอผี” หรือ “หมกผี” ภาคใต้เรียกว่า “ปอฝ้าย” เป็นต้น เป็นพืชเส้นใยที่สามารถขึ้นเองตามธรรมชาติบนพื้นที่ที่มีความชุ่มชื้นทั่วทุกภาคในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณริมห้วยหรือใกล้แหล่งน้ำลำธาร

ชนิดของปอสา

ปอสาที่มีกำเนิดในเอเชียมี 2 ชนิดคือ

1. ปอสาไทย (*Broussonetia papyrifera*, Vent) ปัจจุบันมี 2 พันธุ์คือ

1.1 ปอสาสีม่วง มีกิ่งอ่อน และก้านใบมีสีม่วงแกมน้ำตาล ขึ้นได้ดีทั่วทุกภาคและให้ผลผลิตมากกว่าพันธุ์อื่นๆ

1.2 ปอสด้านสีเขียว พันธุ์นี้รู้จักในนามว่า คั้นตายงูเหลือม ลักษณะกิ่งอ่อน มีก้านใบสีเขียว ไม่ค่อยแพร่หลายเพราะปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ไม่ดี แต่ให้เปลือกที่มีคุณภาพดี

2. ปอสาญี่ปุ่น (*Broussonetia kazianli,sied*) มีถิ่นกำเนิดอยู่ในประเทศญี่ปุ่น คุณภาพเส้นใยดีกว่าปอสาไทย แบ่งออกเป็น 4 ชนิดได้แก่

- Aka Kozo มีลักษณะลำต้นสีแดงใช้ผลิตกระดาษได้ดี
- Kuro Kozo มีลำต้นสีดำ

- Shiko Kozo มีลำต้นสีขาว
- Yama Kozo เป็นปอเปลือบบาง ขึ้นในที่สูง

การผลิตกระดาษสามีการทำกันมากในเขตภาคเหนือ ซึ่งได้แก่ จังหวัดลำปาง เชียงราย พะเยา และจังหวัดน่าน กระดาษที่ได้แต่เดิมผลิตขึ้นเพื่อใช้ในครัวเรือน เมื่อมีความต้องการและเห็นประโยชน์จากกระดาษสามากขึ้น จึงมีการปรับเปลี่ยนเป็นการทำหัตถกรรมขนาดย่อม และนอกจากจะประดิษฐ์เป็นของใช้แล้วยังมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อเป็นของที่ระลึกอีกด้วย

ประเภทของกระดาษสา

กระดาษสาแบ่งตามกรรมวิธีในการผลิต ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ

1. กระดาษสาทำด้วยมือตามแบบพื้นบ้าน ลักษณะเนื้อกระดาษจะมีผิวขรุขระ สามารถทำหนานางได้ตามความต้องการของผู้ผลิต เนื้อกระดาษสามารถให้ความรู้สึกที่เป็นธรรมชาติ เนื้อกระดาษเดิมจะเป็นสีขาว หรือขาวค่อนข้างเหลือง ขนาดของกระดาษที่ผลิตได้แก่ 18x22 นิ้ว 22x25 นิ้ว 22x37 นิ้ว 44x44 นิ้ว และ 40x120 นิ้ว แต่โดยทั่วไปแล้วผู้ผลิตกระดาษสาจะใช้ตะแกรงขนาด 55x77 ซม. และขนาด 65x125 ซม. ซึ่งทำโดยการแตะหรือการตักซ้อน
2. กระดาษสาที่ทำด้วยเครื่องจักรในโรงงาน ลักษณะเนื้อกระดาษบางเหนียวผิวเรียบ ขนาดของกระดาษสาทำด้วยเครื่องจักรจะมีมากขนาด แต่ที่นิยมนำมาใช้งานหัตถกรรมคือขนาดน้ำหนัก 40–50 กรัม และขนาด 64 x 97 ซม

ขั้นตอนในการผลิตกระดาษสา

การผลิตกระดาษสา มีขั้นตอนทั้งหมด 4 ขั้นตอนดังนี้

1. การเตรียมวัตถุดิบ คือการคัดเลือก การตัด การแช่ การต้ม และการล้าง
2. การทำเป็นเยื่อ คือ การทุบ การตีด้วยเครื่อง การฟอก การข้อมสี และการใส่สารต่างๆ ที่จำเป็นของแต่ละขั้นตอน
3. การทำเป็นแผ่นกระดาษ คือ การซ้อนแผ่น การตาก การลอก การรีด หรือการอัด
4. การคัดเลือกและการบรรจุแผ่นกระดาษ คือ การคัดเลือกกระดาษ การตัด การแต่ง และการบรรจุ

ภาวะอุตสาหกรรมเยื่อกระดาษ กระดาษ และสิ่งพิมพ์ ปี 2546 และแนวโน้มปี 2547¹

อุตสาหกรรมเยื่อกระดาษ กระดาษ และสิ่งพิมพ์เป็นอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สามารถทดแทนการนำเข้าได้อย่างมาก อัตราการขยายตัวของอุตสาหกรรมเป็นตัวบ่งชี้ถึงความเจริญก้าวหน้าทางสังคมและควารขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศได้เป็นอย่างดี โดยอัตราการบริโภคกระดาษของคนไทยโดยเฉลี่ยมีประมาณ 40 กิโลกรัม/คน/ปี และมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นทุกปี อุตสาหกรรมเยื่อกระดาษ กระดาษ และอุตสาหกรรมสิ่งพิมพ์เป็นอุตสาหกรรมที่มีความต่อเนื่องกันอย่างเห็น ได้ชัด การผลิตของอุตสาหกรรมดังกล่าวแต่ละประเภทเริ่มมีความสมดุลมากขึ้น ทั้งนี้เพราะอุตสาหกรรมขั้นต้น คือ อุตสาหกรรมเยื่อกระดาษ โดยเฉพาะเยื่อใยสั้นมีกำลังการผลิต ที่สามารถรองรับอุตสาหกรรมต่อเนื่องได้อย่างเพียงพอ

1. ภาวะการผลิต

ภาวะการผลิตเยื่อกระดาษ และกระดาษชนิดต่าง ๆ ในปี 2546 คาดว่าจะเพิ่มขึ้นร้อยละ 8.8 เมื่อเทียบกับปีก่อน ทั้งนี้เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ประกอบกับในช่วงไตรมาสที่ 2 มีการแพร่ระบาดของโรค SARS อย่างรุนแรงในประเทศคู่แข่ง ทำให้ลูกค้าในประเทศเหล่านั้นหันมาจ้างการผลิตในประเทศไทยเพิ่มขึ้น ดังนั้นภาวะการผลิตในปี 2546 จึงดีขึ้น

ตารางที่ 1 ปริมาณการผลิตเยื่อกระดาษ และกระดาษต่าง ๆ

หน่วย : พันตัน

ผลิตภัณฑ์	2544	2545	2546 *	อัตราการขยาย ตัว(%)(2546/2545 *
เยื่อกระดาษ	710.05	701.39	722.38	2.9
กระดาษพิมพ์เขียน	416.18	496.92	695.61	39.9
กระดาษแข็ง	223.22	220.72	211.36	-4.2
กระดาษกราฟท์	1,392.45	1,483.58	1,528.69	3.0
รวม	2,741.90	2,902.61	3,158.04	8.8

ที่มา : ศูนย์สารสนเทศเศรษฐกิจอุตสาหกรรม สำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม

*ตัวเลขประมาณการ

¹ ภาวะอุตสาหกรรมเยื่อกระดาษ กระดาษ และสิ่งพิมพ์” (ระบบออนไลน์) แหล่งที่มา

2. การนำเข้า

ภาวะการนำเข้าเชื้อกระดาษ กระดาษ และผลิตภัณฑ์กระดาษ ในปี 2546 คาดว่าจะเพิ่มขึ้นร้อยละ 7.5 และ 19.7 ตามลำดับ เมื่อเทียบกับปีก่อน ทั้งนี้เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจที่ดีขึ้น แหล่งนำเข้าเชื้อกระดาษและเศษกระดาษที่สำคัญของไทย ได้แก่ สหรัฐอเมริกา แคนาดา และญี่ปุ่น ตามลำดับ

ตารางที่ 2 การนำเข้าเชื้อกระดาษและเศษกระดาษ กระดาษและผลิตภัณฑ์กระดาษ

หน่วย : ล้านเหรียญสหรัฐ

ผลิตภัณฑ์	2543	2544	2545	2546*	อัตราการขยายตัว (%)2546/2545 *
เชื้อกระดาษ และเศษกระดาษ	429.8	299.1	317.3	341.2	7.5
กระดาษ กระดาษแข็งและผลิตภัณฑ์	559.5	536.6	588.8	705.2	19.7

ที่มา: สำนักบริหารสารสนเทศการพาณิชย์ กระทรวงพาณิชย์ โดยความร่วมมือของกรม ศุลกากร
กระทรวงการคลัง

* ตัวเลขประมาณการ

3. การส่งออก

ภาวะการส่งออกกระดาษและผลิตภัณฑ์กระดาษในปี 2546 คาดว่าจะเพิ่มขึ้น ร้อยละ 12.2 และการส่งออกสิ่งพิมพ์และหนังสือเพิ่มขึ้นร้อยละ 20.5 เมื่อเทียบกับปีก่อน ทั้งนี้เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจที่ดีขึ้น แหล่งส่งออกกระดาษและผลิตภัณฑ์กระดาษที่สำคัญของไทยได้แก่ ฮองกง จีน และมาเลเซีย ตามลำดับ

ตารางที่ 3 การส่งออกกระดาษและผลิตภัณฑ์กระดาษ สิ่งพิมพ์และหนังสือ

หน่วย : ล้านเหรียญสหรัฐ

ผลิตภัณฑ์	2543	2544	2545	2546*	อัตราการขยายตัว (%) 2546/2545 *
กระดาษและ ผลิตภัณฑ์กระดาษ	603.1	610.5	625.6	702.1	12.2
สิ่งพิมพ์และหนังสือ	41.1	48.3	70.7	85.2	20.5

ที่มา : สำนักบริหารสารสนเทศการพาณิชย์ กระทรวงพาณิชย์ โดยความร่วมมือของกรมศุลกากร กระทรวงการคลัง

* ตัวเลขประมาณการ

4. สรุปภาวะอุตสาหกรรมและแนวโน้มปี 2547

ในปี 2546 ภาวะเศรษฐกิจในประเทศดีขึ้น ประกอบกับการระบาดของโรค SARS อย่างรุนแรงในประเทศคู่แข่ง ทำให้ภาวะอุตสาหกรรมเยื่อกระดาษ กระดาษ และสิ่งพิมพ์มีแนวโน้มที่ดีขึ้น

สำหรับทิศทางอุตสาหกรรมเยื่อกระดาษ กระดาษ และสิ่งพิมพ์ของประเทศไทยในปี 2547 คาดว่าจะมีแนวโน้มที่ดีขึ้นทั้งตลาดในประเทศและตลาดส่งออก เนื่องจากนโยบายของภาครัฐที่ขยายการศึกษาภาคบังคับและสนับสนุน โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ทำให้สิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือ เอกสารราชการ แผ่นพับ สลากและบรรจุภัณฑ์ มีแนวโน้มเติบโตสูง

5. ปัญหา/อุปสรรค

1. ขาดความเชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมต่อเนื่อง (Cluster) เช่น อุตสาหกรรมการพิมพ์ อุตสาหกรรมบรรจุภัณฑ์
2. ขาดการส่งเสริม และประชาสัมพันธ์ในเรื่องการปลูกไม้ยูคาลิปตัส และ ไม้ยูคาลิปตัสยังไม่จัดเป็นพืชเศรษฐกิจทำให้ไม่ได้รับการจัดให้อยู่ในเขตพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่รัฐจะให้การส่งเสริม (Zoning)
3. การกีดกันทางการค้าที่ไม่ใช่ภาษี กฎ ระเบียบ และขั้นตอนในการดำเนินงานของหน่วยงานราชการไม่เอื้อต่อการพัฒนาและส่งเสริมประสิทธิภาพในการแข่งขัน เช่น เรื่องการคืน VAT, ระยะเวลาการทำงานของกรม ศุลกากร

6. ยุทธศาสตร์เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของอุตสาหกรรม

1. การพัฒนาศักยภาพประเทศไทยให้เป็นศูนย์กลางทางการศึกษาและฝึกอบรมเทคโนโลยีการผลิตเชื้อกระดาษ กระดาษ การพิมพ์ และบรรจุภัณฑ์รวมทั้งเป็นศูนย์กลางการพิมพ์ในภูมิภาค
2. การส่งเสริมผลิตเชื้อกระดาษให้เป็นวัตถุดิบที่ได้มาตรฐานเพื่อรองรับระบบมาตรฐานสิ่งพิมพ์
3. การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบศักยภาพและประสิทธิผลกับประเทศคู่แข่งและคัดเลือกประเภทสิ่งพิมพ์ที่เหมาะสมกับการผลิตของไทย
4. การศึกษารายละเอียดของกฎเกณฑ์ หรือระเบียบทางการค้าของประเทศคู่ค้า รวมถึงการจัดหาผู้เชี่ยวชาญสำหรับการเจรจาทางการค้า และต่อรองกรณีที่เกิดปัญหา
5. การทบทวนกฎระเบียบ และขั้นตอนของทางราชการที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาอุตสาหกรรม

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	สาขนท์ วงษ์คำดี
วัน เดือน ปีเกิด	8 ธันวาคม 2512
ประวัติการศึกษา	<p>พ.ศ. 2531 สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนลำปางกัลยาณี</p> <p>พ.ศ. 2534 สำเร็จการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง โรงเรียนลำปางพาณิชยการและเทคโนโลยี</p> <p>พ.ศ. 2537 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต สถาบันราชภัฏลำปาง</p> <p>พ.ศ. 2542 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต (บัญชี) สถาบันราชภัฏลำปาง</p> <p>พ.ศ. 2545 สำเร็จการศึกษาประกาศนียบัตรวิชาชีพครู มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช</p>

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved